

Asia: VN/16819/2024

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta eduskunnalle kansaneläkelain, Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain sekä eräiden muiden etuuslakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Pyydämme ystävällisesti ottamaan kantaa ehdotuksiin sekä tarvittaessa tuomaan esiin myös perustelut näkemyksillenne.

Voitte halutessanne tuoda esiin myös sellaista keskeistä tietoa, joka näkemyksenne mukaan vaikuttaa esityksen vaikutusten arviointiin.

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry kiittää mahdollisuudesta lausua tästä esityksestä. Olisimme tosin toivoneet vähän pidempää lausuntoaikaa näin kesäaikana, jolloin esimerkiksi meillä kansalaisjärjestönä olisi ollut paremmat mahdollisuudet valmistella lausunto muun muassa jäsenistöämme asiaan osallistaen. Esitys vaikuttaa kuitenkin hyvin merkittävästi käytännössä kaikkiin kohderyhmiemme (kehitysvammaiset ja vastaavan syyn, kuten autismin, vuoksi tukea tarvitsevat ihmiset) 16-17-vuotiaisiin nuoriin sekä myös heidän perheisiinsä.

Esitysluonnoksen mukaan ehdotetaan yhtenäistettävän tiettyjen etuuksien, kuten kansan- ja takuueläkkeen sekä nuoren kuntoutusrahan, alaikäraja vastaamaan oppivelvollisuusikää oppivelvollisuuden laajennuttua muutama vuosi sitten jatkumaan pääsääntöisesti 18 ikävuoteen saakka. Keskitymme lausunrossamme kommentoimaan esitystä erityisesti eläkkeen ja nuoren kuntoutusrahan ikärajojen noston osalta, koska kohderyhmiemme nuoret lähes poikkeuksetta nykyisin alkavat 16 vuotta täytettyään saada joko nuoren kuntoutusrahaa tai työkyvyttömyyseläkettä.

Esitysluonnoksen taustalla on selkeästi vahvimmin tavoitteena saavuttaa säästöjä sen perustuessa hallituksen kehysriihessä huhtikuun lopussa tehtyihin päätöksiin, mutta ehdotettuja muutoksia perustellaan säästöjen saamisen ja oppivelvollisuuden laajentumisen lisäksi myös mm. sosiaaliturvajärjestelmän selkeyttämällä, yhdenvertaisuudella sekä alaikäisen nuoren vanhempien elatusvelvollisuudella. Näistä ymmärrämme tässä taloustilanteessa sinänsä säästötavoitteen, mutta pidämme myös ihmisoikeusnäkökulmasta hyvin ongelmallisena säästöjen hakemista näin isossa mittakaavassa kaikkein heikoimmassa asemassa olevien nuorten etuuksista. Perusteltua on sinänsä myös pyrkimys selkeyttää sosiaaliturvajärjestelmää, mutta se ei saa eikä sen tarvitse tapahtua tavalla, joka kohtuuttomasti heikentää jo valmiiksi erittäin haavoittuvassa asemassa olevien nuorten tilannetta ja heidän oikeuksiensa toteutumista.

Kuten esityksestäkin ilmenee, nuoren kuntoutusrahan maksamisessa sen saamisen melko tiukkojen edellytysten toteutuessa on kyse esimerkiksi vamman johdosta muita nuoria merkittävästi heikommassa asemassa olevien nuorten positiivisesta erityiskohtelusta, jonka tavoitteena on nimenomaan edistää heidän tosiasiallista yhdenvertaisuuttaan. Yhdenvertaisuus ei nähdäksemme ole missään mielessä vakuuttava perustelu sille, miksei kuntoutusrahaa pitäisi enää maksaa näille nuorille alle 18-vuotiaana, vaan tosiasiallinen yhdenvertaisuus nimenomaan edellyttää, ettei tämän etuuden, eikä yhdenvertaisuuden näkökulmasta tällöin myöskään kansan- ja takuueläkkeiden, alaikärajaa nosteta. Nuoren kuntoutusrahaa saaville kohderyhmiemme nuorille (joita on suuri valtaosa heistä; vain pieni osa siirtyy enää nykyisin suoraan eläkkeelle 16-vuotiaana) tämä etuus on erittäin tärkeä mahdollistamaan opiskelua ja ammatillista kuntoutumista, vaikka vamma tekee opiskelusta heille monelta kannalta haastavampaa kuin se muille nuorille on.

Kohderyhmiemme kehitysvammaiset ja myös esimerkiksi autistiset nuoret opiskelevat toisella asteella useimmiten vaativalla erityisellä tuella, mutta jotkut heistä pärjäävät erityisammattioppilaitosten sijasta tavallisissa oppilaitoksissa saaden siellä yleensä erityistä tukea. Kuten esityksessäkin todetaan, näitä vaativamman tuen opiskeluvaihtoehtoja on monin paikoin Suomessa liian vähän tarpeisiin nähden, minkä vuoksi opiskeluiden aloittaminen saattaa vaatia merkittäviä kustannuksia aiheuttavaa muuttamista kotoa ainakin arkiviikoiksi esimerkiksi oppilaitoksen asuntolaan.

Vaikka sopiva opiskelupaikka löytyisi niin läheltä, ettei opiskelu vaatisi majoittumista opiskelupaikkakunnalla, nuoren kuntoutusraha on silti kohderyhmiemme nuorille erittäin tarpeellinen ja toimiva etuus motivoimaan heitä merkittävästä haasteistaan huolimatta suorittamaan opintoja ja saamaan toisen asteen tutkinnon.

Kohderyhmiemme nuorilla ei myöskään yleensä ole vammattomista ikätovereistaan poiketen mahdollisuutta ansaita esimerkiksi kesätyöllä tai opiskelun ohella työskentelemällä mitään lisäansioita. Myöskään esimerkiksi lapsilisän maksamista ei ole tarkoitus tässä yhteydessä jatkaa sen jälkeen, kun nuori täyttää 17 vuotta, eli nuoren kuntoutusrahan tai eläkkeen menetystä korvaamaan nämä nuoret eivät voisi saada kuin korkeintaan joissain tilanteissa pientä opintotukea. Opintolainan ottaminen ei kehitysvammaiselle tai vastaavan syyn vuoksi tukea tarvitsevalle nuorelle ole normaalisti perusteltua, koska sen takaisinmaksuun ei yleensä ole kykyä eikä mahdollisuuksia edes

silloin, vaikka jonkunlainen työelämään osallistuminen onnistuisi. Ja vaikka esimerkiksi TELMA-opiskelijat jäävät lähes aina työelämän ulkopuolelle, mahdollisuus kouluttautua toisella asteella yhdenvertaisesti muiden nuorten kanssa on heille kuitenkin erittäin tärkeä, sillä se edistää heidän osallisuuttaan ja parantaa mahdollisuuksia elää (tarpeiden mukaisesti tuettuna) itsenäistä elämää. Heikko rahatilanne esityksessäkkin tunnistetuin tavoin heikentää näiden nuorten mahdollisuuksia osallisuuteen ja itsenäistymiseen yhdenvertaisesti muiden nuorten kanssa, mutta tätä – ihmisoikeusveloitteidemme valossa nähdäksemme ongelmallisesti – pidetä esteenä poistaa kaikkien 16-17-vuotiaiden nuorten mahdollisuus saada näitä etuuksia.

Nuoren kuntoutusrahan ikärajan noston negatiivisia vaikutuksia sen saajiin lisää merkittävästi myös se, että erityistä tukea tarvitsevien nuorten perheillä on tyypillisesti enemmän toimeentulon haasteita kuin muiden samanikäisten nuorten perheillä. Vanhemmat tai ainakin toinen heistä joutuu usein jopa luopumaan työurastaan vammaisen tai pitkäaikaissairaana nuoren huolenpidon vuoksi, tai vähintään se heikentää vanhemman/vanhempien mahdollisuuksia edetä työuralla ja parantaa toimeentuloaan. Kaikissa näissä perheissä ei tiukoista (ja viime vuosina yleensä vielä entisestään tiukentuneista) omaishoidon tuen myöntämiskriteereistä johtuen saada edes omaishoidon tukea työansioiden vajuusta paikkaamaan, ja vaikka tukea saisi, sen määrä ei tule lähellekään palkkatyöstä saatavia ansioita. Lisäksi erot ovat erityislapsiperheissä muita perheitä yleisempiä (ks. esim. artikkeli Heikki Hiilamo ja Elina Ahola (2016): Onko vammaisen lapsen syntymä eroriski? löytyy teoksesta Laulu 573 566 perheestä, Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000 luvulla, toim. Anita Haataja, Ilpo Airio, Miia Saarikallio-Torp ja Maria Valaste, s. 308-321). Erojen yleisyys myös osaltaan heikentää näiden perheiden ja nuorten taloudellisia tilanteita ja tekee vanhempien elatusvastuun korostumisesta näiden nuorten osalta erityisen ongelmallista.

Esityksessä kyllä tunnistetaan vanhempien elatusvastuun korostumisen sisältävän riskejä erityistä tukea tarvitsevien nuoren oman osallisuuden ja toimijuuden sekä itsenäistymisen näkökulmasta, mutta vaikka esimerkiksi Suomea sitovat YK:n vammaissopimus ja lapsen oikeuksien sopimus edellyttävät lapsen edun ensisijaisuuden huomiointia kaikissa lapsia koskevissa toimissa, näille tunnistetuille riskeille ei esityksessä kuitenkaan anneta käytännössä mitään merkitystä. Lisäksi esityksessä nostetaan esiin nuoren kuntoutusrahan käyttöön liittyviä ongelmia, jotka kuitenkin lienevät käytännössä hyvin harvinaisia, koska esimerkiksi laajassa lakineuvontatoiminnassamme tai keskusteluissamme perheiden kanssa niitä ei ole noussut esiin. Joitain hyvin harvinaisia ongelmatilanteita ei nähdäksemme tulekaan käyttää miltään osin perusteena sille, että tämä kohderyhmiemme nuorille hyvin tarpeellinen etuus poistettaisiin heiltä kaikilta. Todettakoon tässä yhteydessä, että myöskään hallitus ei vielä viime syksynä pitänyt tätä tai muitakaan kuntoutusrahan poistolle nyt esitettyjä perusteluita sellaisina, että niiden johdosta etuus pitäisi kokonaan lakkauttaa alle 18-vuotiailta, vaan silloin pidettiin riittävänä nuoren kuntoutusrahan vähimmäismäärän (varsin merkittävää) alentamista. Tästä etuudesta on siis jo säästetty reilusti, joten tämäkin puoltaa sitä, että uusia säästöjä pitäisi etsiä muualta.

Esityksessä ei huomioida riittävästi myöskään sitä, miten nuoren kuntoutusrahan alaikärajan nosto hyvin todennäköisesti lisää 16-17-vuotiaiden toisen asteen opinnoista luopumista ja syrjäytymistä, kun opintoihin (erityisesti kauempana kotoa) tarvittava ja niihin motivoiva taloudellinen tuki loppuu. Kun samalla oppivelvollisuuden laajentumisen myötä 18 vuotta täyttäneiden erityistä tai vaativaa

erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden pääsy toisen asteen opintoihin on vaikeutunut, ja voi vaikeutua aikuisten ammatillisiin pintoihin suunniteltujen merkittävien leikkausten vuoksi jatkossa entisestään, tämä tarkoittaa sitä, että selvästi aiempaa useammat tukea tarvitsevat nuoret jäävät kokonaan vaille toisen asteen koulutusta. Tämä ei ole mistään näkökulmasta toivottava kehityssuunta, ja kun vaille koulutusta jäämisestä ja syrjäytymisestä seuraa tyypillisesti tarpeita raskaammille ja kalliimmille palveluille, voi nähdäksemme perustellusti kyseenalaista, kuinka paljon todellisia säästöjä tällä alaikärajan nostamisella pidemmällä aikavälillä edes saadaan, tai saadaanko niitä ylipäänsä lainkaan, vai ylittävätkö muualla palvelujärjestelmässä syntyvät kustannukset lopulta nämä säästöt.

Myös mahdollisuus päästä työkyvyttömyyseläkkeelle alle 18-vuotiaana tarvitaan jatkossakin, jos kaikkein vaikeimmin vammaisilla nuorilla ei edelleenkaan katsottaisi olevan ammatillisen kuntoutumisen mahdollisuuksia nuoren kuntoutusrahan saamisen edellyttämällä tavalla, jotta he eivät jää toimeentulon näkökulmasta heikompaan asemaan kuin nuoren kuntoutusrahalla opiskelevat nuoret. Lähtökohta pitäisi nähdäksemme silti olla se, että nuoren kuntoutusraha myönnettäisiin aina ennen työkyvyttömyyseläkettä, eikä kukaan jäisi suoraan peruskoulusta eläkkeelle.

Eläkkeellä olevia vaikeimmin vammaisia alaikäisiä nuoria asuu myös kodin ulkopuolella esimerkiksi sen vuoksi, että perhe ei ole saanut riittävän vahvoja palveluita nuoren kotona asumisen tueksi. Ilman eläkettä heidän toimeentulonsa on hyvin niukkaa ja riippuu täysin vanhemmista, joiden elatuskyky tyypillisesti on heikentynyt heidän huolehtiessaan vaativaa tukea tarvitsevasta nuorestaan. Toisin kuin esityksessä useassa kohdin todetaan, vammaislainsäädännön nojalla kodin ulkopuolella asuvalle nuorelle ei myöskään asiakasmaksulainsäädännössä veloiteta jättämään mitään tiettyä kuukausittaista minimikäyttövaraa omaan käyttöön (pl. laitoshoidon kehitysvammalaitoksissa, mutta uusia varsinkin alaikäisten lasten tai nuorten pitkäaikaisia laitossijoituksia ei ole enää pitkään aikaan tullut myös ihmisoikeusveloitteemme huomioiden tehdä, vaikka niitä käytännössä käsittääksemme edelleen joskus tapahtuu).

Esityksen toteutuessa monet nuoret ja perheet jäisivät todella tukalaan taloudelliseen tilanteeseen, minkä johdosta myös toimeentulotukimenot nousisivat todennäköisesti huomattavasti enemmän kuin esityksessä arvioidaan – jos nämä kuormittavassa tilanteessa elävät ihmiset vain jaksavat sitä hakea.

Kaiken kaikkiaan kyseenalaistamme vahvasti näiden isojen leikkausten kohdistumisen jälleen kerran yhteiskunnassamme kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleviin vammaisiin ja pitkäaikaissairaisiin nuoriin, joihin ovat kohtuuttomasti osuneet jo useat aiemmat leikkaukset ja säästöt. He muun muassa käyttävät usein monia sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita, joihin on jo kohdistunut ja kohdistuu jatkossakin leikkauksia ja säästöjä, ja myös nuoren kuntoutusrahan vähimmäismäärää alennettiin siis jo tämän vuoden alusta lukien merkittävästi. Esimerkiksi Euroopan sosiaalisen peruskirjan valvontakäytännössä on painotettu, että taloustilanteen näkökulmasta sinänsä hyväksyttävissäkin olevat heikennykset perusoikeuksiin tulee kohdistaa muihin kuin yhteiskunnan vähäosaisimpiin. Tässä kohdassa tämän edellytyksen ei nähdäksemme mitenkään voida katsoa toteutuvan, kun

esimerkiksi laajasti yhteiskunnallisessa keskustelussa tunnistetaan vielä monia muita vähemmän haitallisia säästö- ja leikkauskohteita. Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten sekä lapsi- ja vammaisvaikutusten arviointi esityksessä ei nähdäksemme ole riittävää eikä johtopäätösten osalta perusteltua siltä osin kuin siinä arvioidaan perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta esityksen kohteina olevien nuorten oikeuksien merkittävää heikentämistä. Tukiliitto katsoo, ettei esitys ole hyväksyttävissä, vaan se vaatii ehdottomasti uudelleenarviointia haavoittuvimmassa asemassa olevien nuorten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Salisma Tanja
Kehitysvammaisten Tukiliitto ry